

Сейітжанов З.Н.,
Оспанова А.А.
Журналистің бір қыры

Әдебиетке өткен ғасырдың 60 жылдардың ішінде келген ақынның бірі – Н.Хасенов. Оның «Сырлы толқын», «Туған топырақ», «Жасырынбақ», «Ай-Таңсық», «Күмбез», «Нұрлы кітап», «Мен сенің ұлыңмын», «Ақ түнек», «Жарқын жастық» т.б. жыр жинақтары жарық көрген. Мақалада ақынның аталған кітаптарында жарық көрген шығармалары алғаш рет талданады. Ақынның лирикалары тақырып-мазмұны жағынан және идеялық-көркемдік сипаты тұрғысынан жан-жақты қарастырылады. Атап өтерлік нәрсе – оның балалық шағы соғыс жылдарымен тұспа-тұс өткен. Сондықтан соғыс әкелген қиындықтарды көзімен көрген, жанымен сезінген. Сонымен бірге ақынның ата-анасы ерте қайтыс болғандықтан, жетімдіктің де зардабын аз тартпаған. Ақын өлеңдерінде өмірдің осы қиындықтары мейлінше нанымды, ұтымды жырланған. Бір сөзбен айтқанда, ақын лирикаларының тақырыбы Отан, Туған жер, соғыс жылдарынан кейінгі қиын жылдардың сыр суреті мейлінше көркем тілмен жырланған.

Түйін сөздер: әдебиет, поэма, лирик, эпик, ақын.

Seitzhanov Z.N.,
Osponova A.A.
Feature journalist

One of the greatest poets who came to literature in the 60s of the – N. Khasenov. Published his collections of poems such as «the Syrly Colin», «Tugan Tapira», «Asarina», «Al-Tasy», «Cubes», «Nurly kitap», «Men can Lyman», «AK TNC», «Zharkyn zhastyk». The paper first analyses the works published in collections of the poet. Considers thematic, ideological and artistic features of the lyrical work. On the writer's work was influenced by his childhood, which took place side by side with war. The poet has experienced and felt all the difficulties of war. Due to the early death of parents, he had the opportunity to experience the complexity of being an orphan. In his works, the poet convincingly and winningly describes the difficulties of life experienced by them. In short, lyrics are the author touches upon the topics of the Fatherland, the homeland, the difficulties of the postwar period.

Key words: literature, poem, lyric, epic, poet.

Сейтжанов З.Н.,
Оспанова А.А.
Особенности журналиста

Один из выдающихся поэтов, пришедших в литературу в 60-х годах XX столетия – Н. Хасенов. Известные сборники его стихов: «Сырлы толқын», «Туған топырақ», «Жасырынбақ», «Ай-Таңсық», «Күмбез», «Нұрлы кітап», «Мен сенің ұлыңмын», «Ақтүнек», «Жарқын жастық». В статье впервые с научных позиций исследуются произведения Н. Хасенова. Рассматриваются сюжетно-тематические, идейно-художественные особенности его лирических произведений. В своих произведениях поэт убедительно и искренне описывает жизненные трудности, пережитые им. Лирика автора затрагивает темы Отечества, Родины, трудности послевоенного периода, сельского хозяйства.

Ключевые слова: литература, поэма, лирик, эпик, поэт.

ЖУРНАЛИСТІҢ БІР ҚЫРЫ

Н. Хасенов әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің журналистика факультетін бітірген. Кезінде беделді басылым «Қазақ әдебиеті» газетінде қызмет атқарған. Ол әрі журналист, әрі ақын ретінде көпке танылған еді. Бұл дүниеден озған марқұмның шығармашылығы туралы ой-пікір айтылмаған екен. Сондықтан біз осы мақалада алғаш рет оның поэзиясына пікір білдіруді жөн көрдік.

Әдебиетке алпысыншы жылдардың ішінде келген ақынның бірі – Нұркенже Хасенов. Шығыс Қазақстан (бұрынғы Семей) облысы, Аякөз ауданы, Шолпан аулында дүниеге келген. Оның «Сырлы толқын», «Туған топырақ», «Жасырынбақ», «Ай-Таңсық», «Күмбез», «Нұрлы кітап», «Мен сенің ұлыңмын», «Ақ түнек», «Жарқын жастық» т.б. жыр жинақтары жарық көрген.

Соғыс жылдары (1943 ж.) дүние есігін ашқан ақын тағдыры оңай болмағанға ұқсайды. Ол балалықтың алаңсыз бақытын да басынан өткермейді. Соғыстан кейінгі ауыр кезең тез есейтеді. Бірде бар, бірде жоқ жұпыны тірліктің сан сырын көзімен көреді, жанымен сезінеді.

Жұмысына кетеді ерте кәрі әжем,
Мен де өзімше бір әжетке жарағам.
Күнделікті нәпақамыз таба нан
Тірлігіміз қол диірменге қараған, –

деген жолдар лирикалық кейіпкердің және ол өмір сүрген ортаның да хал-жағдайынан хабардар етері хақ. Яғни сол кездің реалистік сипатын айқын аңғарамыз.

Егер қол диірменнің құлағына жабысып бір дорба бидайды тартпаса, басқа талғажау етер талшық жоқ. Соғыстан соңғы жоқшылық кезеңнің ауыр көріністерін сыршылдықпен табиғи бейнелейді. Бір дорба бидайды тарту міндетіне айналған баланың ойнауға да мүмкіндігі жоқ және бұл бір баланың ғана емес, көптің басына түскен ауыртпалық. Осы өлеңде ақынның өзіндік үн-мәнері аңғарылмай қалмайды.

Кәрі ана ерте кетеді, кеш келеді. Басқа амал да жоқ. Сондықтан алаңсыз ойынды ұмытқан бала «көзінің жасын бір сығып» бір таба нан үшін әрекет етеді.

Соғыс баяғыда аяқталған, заман өзгерген. Сонда да ақын «көз алдымда тұрады сол диірмен» деп түйіндеуі өте орын-

ды. «Ашаршылықта татқан құйқаның дәмі кетпек емес». Бақытты балалығын ұрлаған жаралы жылдардың тауқыметіне көнбегенде қайтеді? Ақын өмірдің шынайы сәттерін ұтымды жырлайды. Осындай өлеңдері арқылы оның тағдырын да тануға болады. Бұл жыр жолдары ақын өмірінің бір үзік сыры десек те артық емес.

Нұркенже біраз өлеңдерінде соғыс жылдарының шындығын суреттеуге ден қойған, ауыр кездің ауыртпалықтарына үңіледі. «Кемпірлер» өлеңінде:

Соғыс жылы. Қалың ер атойлаған,
(Жеңеміз деп фашистер қате ойлаған)
Келіншектер сондағы келіншектер
Егін егіп, қой бағып, ат айдаған, –

дейді. Ақан өлеңі жасандылықтан ада, қайта барынша шыншылдығымен бағалы.

Ақын «біздің бала күніміз» өлеңінде де соғыстың зардаптарын тартқан үлкен-кіші азаматтардың әрекетіне қанықтыра түседі. Бір үйдегі бірнеше бала ағасының етігін кезекпен киеді. Басқадай мүмкіндік те жоқ.

Етігін ағасының кезек келіп,
Кигенге қуанатын қара бала.
Ертемен кететінбіз тезек теріп
Бір септік тигізбек боп кәрі анаға, –

дейтін жыр жолдары сол тұстағы жүдеу тұрмыс-тіршіліктің бір көрінісі. Бұл талайлардың басындағы тағдыр тауқыметі. Соғыс зардабы кете қоймаса да, жеңіске жеткен халықтың үміті көп, еңсесі биік, рухы жоғары.

Ақын поэзиясында салмақты ой, шынайы сыр жатады. Оқырманға өмірдің анық ақиқатын сездіре де біледі, сендіре де біледі.

Н. Хасеновтың «Майдангер», «Туысқандар қабыры басында», «Вьетнамдық солдаттың хаты», «Музейдегі қарулар», «Тыныштық керек», «Әлия», «Жарылмаған бомбалар» өлеңдерінде бейбіт күннің шырқы бұзылмай, кешегі қан майданның қайталанбауын тілейді.

Жетім, жесір былай тұрсын тіпті түндігі жабылып, түтіні өшкендер де аз болмаған. Ақын өткен өмірдің ащы шындығын ақындық тапқырлықпен жырлай біледі. Ол соғыс тауқыметін татып өсті. Бұл жай оның жырларына із-таңбасын түсірмеуі мүмкін емес. Аталған өлеңдерде нақтылық пен шынайылық басым. Лирикалық қаһарман көптің көкіректегі ойын дөп басқан.

Нұркенже – соғысты көрмесе де, оның әкелген мұң-наласын бір кісідей сезіп өскен ақын.

Өмір бойы қара жолға қараумен өткен аналардың қайғы-зарын көзімен көрген, құлағымен естіген. Бұл топтағы өлеңдерінің бәрі нанымдылығымен ерекшеленетін шыншыл да сыршыл туындылар екені аян.

Атамекен – туған жердің қадір-қасиетін сезінбейтін, оны өзінің жырына арқау етпейтін ақын болмайтын шығар, сірә? Нұркенже Хасеновтың де бір шоғыр өлеңдері туып-өскен өңірге арналыпты. Бұл ретте оның «Ай», «Таңсық», «Атамекен Тораңғы», «Тарбағатай», «Қарағанды», «Екібастұз», «Ауылға бардым», «Жаса, Гүлістаным», «Отан-әке», «Даланы аңсау» т.б. өлеңдерін айтуға болады. Кейбір өлеңдерінде алма-кезек ауысқан көңіл күйі көрінеді. Туған жерге деген сағыныш психологиялық кейіптегі лирикалық қаһарманды бірде елжіретеді, бірде егілтеді. Енді бірде «арқа сүйер асқар тауым» деп еміренеді. Ұшқан ұяға оралған ақын сабырдан айрылып, қайта балаға айналып кеткендей.

Аман екен гүл терген қыраттарым,
Бұлақ бардым, оңаша жырақ бардым.
Күліп тұрып даламда жылап та алдым
Жылап тұрып даламда сыр ақтардым.

Бұл өлең ақынның жан-сырынан біршама хабар береді. Қуаныш пен мұңы қатар өрілген жан толқынысын аңғартады. «Күліп тұрып даламда жылап та алдым» деген сөзіне шұбасыз сенеміз.

Ақын жанына сая болған туған жерінің амандығына алаңдайды. Көптен көрмей сағынып жеткен даласына шынын да, сырын да іркіліссіз ашып, ағынан ақтарылады. Сөзбен де, көзбен де аялайды.

Оның туған жерге деген тебіренісі мейлінше табиғи. «Лирика мылқау түйсікке тіл бітіреді» (Г.П. Струбе) деп бекер айтпаған-ау.

Енді бірде лирикалық қаһарман алыс сапарға аттанады, «Солтүстіктің теңізін кешіп, сәулесін жамылады». Өйткені Отан қорғау оңай міндет емес-ті. Бірақ қайда жүрсе де көңілінде жалғыз нәрсе тұрады. Ол – туған жер, өскен ел. Ойын осылай түйіндеу өлеңге ұтымды сипат дарытады. «Тырнардай тізілген» көп күндерді өткізіп, аяулы ауылына оралады. Алабұртқан ақын көңілі сан-саққа жүгіріп, әлде бір қуаныш көңіліне дем бергендей болады.

Мен оралдым бір алыс сапарымнан,
Қай қырында қалды екен балалығым.

Ет жүрегі елжірей аңқылдаған ақынның сыры да, мұңы да ешқандай шұба келтірмейді.

Балалық шақтың сүрлеу-соқпағы қалған жерге деген шынайы сезімін ұғамыз.

Н. Хасенов «Тарбағатай» атты өлеңінде де өзі туып-өскен, жалынды жастығы өткен өңірге деген іңкәрлігін тартымды жырлайды.

Жасынан жанына арман ұялатып, сан қырлы сыр ұқтырған, үнемі көз алдында тұратын еңселі тау жанына жақын-ақ. Алыс кетсе түсіне кіреді, жақын жүрсе жаны рахат табады. Ақын Тарбағатай тауы мен ақбас Алатауын бөле-жара қарамайды. Екеуін қатар алып суреттейтін өлеңнен самалдай сағыныш сазы еседі.

Ақын өзі туған ауылынан бастап атамекенді ерекше сүйіспеншілікпен биікке көтере жырлайды.

Жайсаң далам, адал сүйген пендең мен,
Еш мекенді саған мүлде теңгермен, –

деген жолдар көңіл-күй пернелерін дөп басады әрі ақын болмысы да ашыла түседі.

Сан қырлы сұлулықты бойына жинап, өнер адамдарының сезімін тербейтін мәңгілік тақырыптың бірі – табиғат. Ақынның екі-ақ шумақтан тұратын «Ақшамда» деп аталатын өлеңін оқығанда әдемі әсерде боласың. Көктемнің жанға жайлы кеші бар сын-сымбатымен көз алдыға келеді.

Қолдарын жайып терек көкке биік,
Шұғыласын алды күн шетке жиып.
Өз отына өзі әлі жанып болмай
Аспан жатыр батыста өртке күйіп.

Бір сәттік мезгілдің суретін тартымды да тапқыр бейнелей білген. Ақын кешкі мезгіл суретін өзінше сезіп, өзінше өрнектеуге ден қойған.

Ақын «Боран» атты өлеңінде боранның өзгеше сипатын терең сезінеді және түрлі көркемдік тәсілдер арқылы басқа кейіпте елестетеді.

Қалың қол боп беткейде,
Төніп келе жатады.
Сансыз елік боп кейде
Өріп келе жатады, –

десе, «Жел» өлеңінде осындай тәсілді қолданады.

Ақын көптеген өлеңдерінде адамның іс-әрекетін табиғатқа көшіріп жандандыра суреттейді. Табиғат құбылыстарын образ дәрежесіне көтерген – кейіптеу тәсілі. Табиғаттың әр мезгіліне тың сипат, шырай дарытады.

Нұркенже мұрасының тақырыптық ауқым-аясы кең. Ақын туындыларының мазмұнын тереңдетіп, ажарын ашып, эстетикалық әсерін арттыратын тапқырлықпен қолданылған көріктеу құралдары (теңеу, эпитет, метафора, кейіптеу, ауыстыру т.б.) жиі ұшырасып отырады. Әсіресе пейзаждық лирикаларында табиғаттың дәл суретін берсе, кейде адам әрекетімен теңестіре жырлайды. Қалай десек те оның шығармаларынан «көңіл толқынын, жүректің лүпілін» (З. Ахметов) сеземіз. Ақын өмірдің көлеңкелі кірін емес, ізгілік нұрын жырлауға ден қойған. Он шақты жыр кітабын шығарған ақынның өз дауысы, өз соқпағы бары кәміл. Біз осы шағын мақаламызда ақынның мұралары жайында пікір білдіруді парыз санадық.